

פרק ד - פירוט מבנה העולם שלנו

א. ארבעה יסודות

ארבעה גופים הללו, שהם: אש ורוח ומים וארץ, הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע. וכל שיהיה, מאדם ומבהמה ועוף ורמש ודג וצמח ומתכת ואבנים טובות ומרגליות ושאר אבני בניין והרים וגושי עפר - הכל גולמן מחובר מארבעה יסודות הללו. נמצאו כל הגופים שלמטה מן הרקיע חוץ מארבעה יסודות האלו מחוברים מגולם וצורה, וגולם שלהם מחובר מארבעה יסודות האלו, אבל כל אחד מארבעה היסודות אינו מחובר אלא מגולם וצורה בלבד.

ב. הטבעים השונים של היסודות

דרך האש והרוח - להיות מהלכם ממטה מטבור הארץ למעלה כלפי הרקיע, ודרך המים והארץ - להיות מהלכם מתחת הרקיע למטה עד לאמצע שאמצע הרקיע הוא המטה שאין למטה ממנו, ואין הילוכם לא בדעתם ולא בחפצם אלא מנהג שנקבע בהן וטבע שנטבע בהן. טבע האש - חם ויבש והוא קל מכולם, והרוח - חם ולח, והמים - קרים ולחים, והארץ - יבשה וקרה, והיא כבדה מכולם והמים קלים ממנה לפיכך נמצאים למעלה על הארץ, והרוח קל מן המים לפיכך הוא מרחף על פני המים, והאש קל מן הרוח.

ומפני שהם יסודות לכל גופים שתחת הרקיע - ימצא כל גוף וגוף מאדם ובהמה וחיה ועוף ודג וצמח ומתכת ואבן גולמו מחובר מאש ורוח ומים ועפר, וארבעתן יתערבו ביחד וישתנו כל אחד מהם בעת העירוב עד שימצא המחובר מארבעתן אינו דומה לאחד מהן כשהוא לבדו. ואין במעורב מהן אפילו חלק אחד שהוא אש בפני עצמו או מים בפני עצמן או ארץ בפני עצמה או רוח בפני עצמה, אלא הכל נשתנו ונעשו גוף אחד. וכל גוף וגוף המחובר מארבעתן ימצא בו קור וחום לח ויבש כאחד, אבל יש מהם גופים שיהיה בהם חזקה מיסוד האש - כמו בעלי נפש חיה, לפיכך יראה בהם החום יותר, ויש מהן גופין שיהיה בהן חזקה מיסוד הארץ - כמו האבנים, לפיכך יראה בהם היובש הרבה, ויש מהן גופין שיהיה בהן חזקה מיסוד המים - לפיכך יראה בהם הלח יתר, ועל הדרך הזה ימצא גוף חם יתר מגוף אחר חם, וגוף יבש יתר מגוף אחר יבש. וכן ימצאו גופים שיראה בהן הקור בלבד, וגופים יראה בהן הלח בלבד, וגופים יראה בהן הקור והיובש כאחד בשווה, או הקור והלח כאחד בשווה, או החום והיובש כאחד בשווה, או החום והלח כאחד בשווה. לפי רוב היסוד שהיה בעיקר התערובת יראה מעשה אותו היסוד וטבעו בגוף המעורב.

ג. התפרקות של כל הרכבה ליסודות

וכל המחובר מארבעה יסודות אלו הוא נפרד בסוף. יש שהוא נפרד לאחר ימים אחדים, ויש שהוא נפרד לאחר שנים רבות, וכל שנתחבר מהם אי אפשר שלא יפרד להן. אפילו הזהב והאודם אי אפשר שלא יפסד ויחזור ליסודותיו, וישוב מקצתו לאש, ומקצתו למים, ומקצתו לרוח, ומקצתו לארץ.

הואיל וכל הנפסד יפרד ליסודות אלו, למה נאמר לאדם (בראשית ג, ט): "וְאֵל עֶפֶר תָּשׁוּב"? לפי שרוב בניינו מן העפר. ולא כל הנפסד כשיפסד מיד יחזור לארבעה היסודות, אלא יפסד ויחזור לדבר אחר ודבר אחר לדבר אחר וסוף הדברים יחזור ליסודות ונמצאו כל הדברים חוזרין חלילה.

ד. נקודות השקה בין היסודות

ארבעה יסודות האלו משתנים זה לזה תמיד בכל יום ובכל שעה, מקצתן לא כל גופן, כיצד מקצת הארץ הקרובה מן המים משתנית ומתפוררת ונעשית מים, וכן מקצת המים הסמוכים לרוח משתנים ומתמסמסים והווין רוח, וכן הרוח מקצתו הסמוך לאש משתנה ומתחולל ונעשה אש, וכן האש מקצתה הסמוך לרוח מתחולל משתנה ומתכנס ונעשה רוח, וכן הרוח מקצתו הסמוך למים משתנה ומתכנס ונעשה מים, וכן המים מקצתו הסמוך לארץ משתנה ומתכנס ונעשה ארץ, ושינוי זה מעט מעט ולפי אורך הימים, ואין כל היסוד משתנה עד שיעשה כל המים רוח או כל הרוח אש שאי אפשר שיבטל אחד מן היסודות הארבעה, אלא מקצת ישתנה מאש לרוח ומקצת ישתנה מרוח לאש וכן בין כל אחד וחברו ימצא השינוי בין ארבעתן וחוזרות חלילה לעולם. ושינוי זה יהיה בסביבת הגלגל ומסביבתו יתחברו ארבעתן ויהיה מהן שאר גולמי בני אדם ונפש חיה צמח ואבן ומתכת. והאל נותן לכל גולם וגולם צורה ראויה לו על ידי מלאך העשירי שהיא הצורה הנקראת אישים.

לעולם אין אתה רואה גולם בלא צורה או צורה בלא גולם, אלא לב האדם הוא שמחלק גוף הנמצא בדעתו ויודע שהוא מחובר מגולם וצורה, ויודע שיש שם גופים שגולמם מחובר מארבעת היסודות (=כל הנמצאים שתחת גלגל הירח), וגופים שגולמם פשוט ואינו מחובר רק מגולם אחד (=הגלגלים), והצורות שאין להם גולם (=המלאכים) אינן נראין לעין, אלא בעין הלב הן ידועין, כמו שידענו אדון הכל בלא ראיית עין.

ה. מהות הנפש

נפש כל בשר - היא צורתו שנתן לו האל, והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו. ועל צורה זו נאמר בתורה (בראשית א, כו): "וַנְּעֹשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" - כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם, כמו המלאכים, שהם צורה בלא גולם עד שידמה להן. ואינו אומר על צורה זו הניכרת

לעניינים (של הגוף) שהיא הפה והחוטם והלסתות ושאר רושם הגוף שזו "תואר" שמה, ואינה הנפש המצויה לכל נפש חיה, שבה אוכל ושותה ומוליד ומרגיש ומהרהר. אלא הדעה שהיא צורת הנפש ובצורת הנפש הכתוב מדבר "בצלמנו כדמותנו". ופעמים רבות תקרא זאת הצורה "נפש" ו"רוח", ולפיכך צריך להיזהר בשמותן שלא יטעה אדם בהן, וכל שם ושם ילמד מעניינו.

ו. השארות נפש האדם לעולם הבא

אין צורת הנפש הזאת מחוברת מן היסודות כדי שתיפרד להם, ואינה מכוח הנשמה (=הכוח שמפעיל את הגוף) עד שתהא צריכה לנשמה כמו שהנשמה צריכה לגוף, אלא מאת ה' מן השמים היא. לפיכך כשיפרד הגולם שהוא מחובר מן היסודות ותאבד הנשמה מפני שאינה מצויה אלא עם הגוף וצריכה לגוף בכל מעשיה - לא תיכרת הצורה הזאת, לפי שאינה צריכה לנשמה במעשיה. אלא יודעת ומשגת הדעות הפרודות מן הגולמים ויודעת בורא הכל ועומדת לעולם ולעולמי עולמים, הוא שאמר שלמה בחכמתו (קהלת יב, ז): "וַיֵּשֶׁב הָעֶפְרָן עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַנָּה".

כל הדברים האלו שדברנו בעניין זה (בפרקים ג-ד) כמר מדלי (=כטיפה אחת מתוך דלי מלא מים) הם, ודברים עמוקים הם. אבל אינם כעניין עומק פרק ראשון ושני. וביאור כל אלו הדברים שבפרק שלישי ורביעי הוא הנקרא "מעשה בראשית". וכך ציוו החכמים הראשונים שאין דורשין בדברים האלו ברבים, אלא לאדם אחד מודיעין דברים אלו ומלמדין אותן.

ומה בין עניין מעשה מרכבה לעניין מעשה בראשית? שעניין מעשה מרכבה אפילו לאחד אין דורשים בו, אא"כ היה חכם ומבין מדעתו מוסרין לו ראשי הפרקים. ועניין מעשה בראשית מלמדין אותו ליחיד אף על פי שאינו מבין אותו מדעתו, ומודיעים אותו כל מה שיכול לידע מדברים אלו. ולמה אין מלמדין אותו לרבים? לפי שאין כל אדם יש לו דעת רחבה להשיג פירושו וביאור כל הדברים על בורין.

ז. חזרה לאהבת ה'

בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים ממלאך וגלגל ואדם כיוצא בו ויראה חכמתו של הקדוש ברוך הוא בכל היצורים וכל הברואים, מוסיף אהבה למקום ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא, ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו כשיעריך עצמו לאחד מהגופות הקדושים הגדולים. וכל שכן לאחת מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים שלא נתחברו בגולם כלל, וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושח וכלימה ריק וחסר.

(הגבלת הלימוד): וענייני ארבעה פרקים אלו שבחמש מצוות האלו, הם שחכמים הראשונים קוראין אותו "פרדס" כמו שאמרו (ירושלמי חגיגה ב, א): "ארבעה נכנסו

מסלול 1: יום א, יד אייר	מסלול 3: יום ג, יג אייר
מסלול 2: יום ב, יד אייר	מסלול 4: יום ד, יב אייר

לפרדס", ואף על פי שגדולי ישראל היו וחכמים גדולים היו - לא כולם היה בהן כוח לידע ולהשיג כל הדברים על בוריין³³. ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כרסו לחם ובשר. ולחם ובשר הוא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המצוות. ואף על פי שדברים אלו "דבר קטן" קראו אותן חכמים, שהרי אמרו חכמים (סוכה כח,א): "דבר גדול - מעשה מרכבה, ודבר קטן - הוויות דאביי ורבא". אעפ"כ ראויין הן להקדימן, שהן מיישבין דעתו של אדם תחילה, ועוד שהם הטובה הגדולה שהשפיע הקדוש ברוך הוא ליישוב העולם הזה כדי לנחול חיי העולם הבא, ואפשר שידעם הכל, קטן וגדול איש ואשה בעל לב רחב ובעל לב קצר.

הערה:

הרמב"ם חי בתקופה שבה היו תפיסות מדעיות שסתרו את עקרונות הדת, לדוגמה תפיסתו של אריסטו שהעולם קדמון. הרמב"ם סידר את עולם הפיזיקה, על פי התיאוריות בנות זמנו, באופן שלא רק שאינן סותרות את הדת אלא אף מחזקות אותה. ממנו יש ללמוד לימינו. דוגמה לכך עשה הראי"ה בספר "לנבוכי הדור", שהסביר כיצד תיאוריית האבולוציה אינה סותרת את פסוקי התורה ואת יסודות האמונה.

אין כוונתם שתפיסה מדעית זו או אחרת היא המסורת של התורה לבריאת העולם או שהיא שיטת היהדות במדעי הטבע, אלא שאם זו עתה התפיסה המדעית - יש ללמוד אותה באופן המוצג, כך שאין בה סתירה לתורה ולמצוות. במובן הזה בלבד הפכו הלכות אלו ל"הלכות יסודי התורה". מעתה יש לעיין ולראות מה מבין יסודות האמונה עיגן הרמב"ם בתוך המבנה המדעי שסידר (הישרות הנפש, הסבר צלם האדם, חופש הבחירה עם הידיעה האלוהית, הדרך להשגת הנבואה על ידי מלאכים וכיו"ב).

שאלות מנחות:

- ✦ לפי הרמב"ם, מהי הנקודה הפנימית ביותר של מהות האדם, ואם כן למה הוא אמוד להשתוקק בעיקר?
- ✦ לפי הרמב"ם, האם לימוד אמונה הוא אמצעי להכיר במחויבות האדם למצוות או שהמצוות הן אמצעי ללימוד אמונה? איזה לימוד גבוה יותר?
- ✦ מדוע לפי הרמב"ם יש להשקיע שנים רבות בלימוד הלכה? (שלוש סיבות)
- ✦ האם ניתן לומר שאדם שכותב ספרים בענייני אמונת ישראל ולא למד "הוויות דאביי ורבא", עלול להפיץ עיוותים נוראיים בעניינים רגישים אלו?

הערות - ילמד ענוים דרכו

33 עיין במו"נ א, לב שהרמב"ם תולה את החיסרון בין השאר במידות מקולקלות של חוסר סבלנות, חוסר כנות לימודית וגאווה.

מסלול 1: יום א, יד אייר	מסלול 3: יום ג, יג אייר
מסלול 2: יום ב, יד אייר	מסלול 4: יום ד, יב אייר

סדר הלימוד: אנו מדלגים עתה על פרקים ה-ו בהל' יסוה"ת, אותם נלמד לאחר לימוד איגרת השמד.

אנו עוברים לעסוק בענייני הנבואה בהקדמה לאבות ובהל' יסודי התורה פרקים ז-י העוסקים בעיקרי האמונה השישי והשביעי.

לאחר מכן נעבור ללימוד ההקדמה למשנה ופרקים ט-י בהל' יסודי התורה העוסקים בנצחיות התורה וביחס שבין הנביא לבין פסיקת הלכה.